

так і при застосуванні наслідків недоведеності тих чи інших обставин, і тому вимагає конкретизації. Пропонуємо конкретизувати загальне правило розподілу тягара доказування і ст. 60 ЦПК України викласти в такій редакції: «Кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених законом. Суд визнає позов необґрунтованим, якщо позивач не доведе зворотного. Відповідач може заперечувати проти позову, в тому числі шляхом заяви про існування обставин, які позивачем не зазначені та які перешкоджають задоволенню позову. Такі обставини суд визнає існуючими, якщо відповідачем вони будуть доведені».

УДК 347.965

Реалізація принципу диспозитивності під час розгляду судом цивільної справи по суті

Ю. М. Коломієць,

ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ,

спеціаліст I категорії відділу обліку судових документів управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах

Вищого спеціалізованого суду України

з розгляду цивільних і кримінальних справ

Розглянуто диспозитивні права сторін, які проявляються у підтриманні позивачем позовних вимог, визнанні відповідачем вимог позивача, укладенні мирової угоди та передачі цивільної справи на розгляд до третейського суду. Автором аргументується та пропонується внесення змін до ст. 174 Цивільного процесуального кодексу України. Вказано на позитивну практику Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо реалізації сторонами наданих їм законом диспозитивних прав. Розглядаються шляхи розв'язання ситуації навмисного невиконання сторонами затвердженої судом мирової угоди.

Ключові слова: диспозитивні права, мирова угода, позивач.

Коломієць Ю.Н. Реализация принципа диспозитивности при рассмотрении судом гражданского дела по существу

Рассмотрены диспозитивные права сторон, которые проявляются в поддержании истцом исковых требований, признании ответчиком требований истца, заключении мирового соглашения и передачи гражданского дела на рассмотрение в третейский суд. Автором аргументируется и предлагается внесение изменений в ст. 174 Гражданского процессуального кодекса Украины. Указано на положительную практику Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел по реализации сторонами предоставленных им законом диспозитивных прав. Рассматриваются пути решения ситуации умышленного невыполнения сторонами утвержденного судом мирового соглашения.

Ключевые слова: диспозитивные права, мировое соглашение, истец.

Kolomiets Yuliya. Implementation of the principle of discretionary during the adjudication of civil cases on the merits

Work is devoted to the principle of discretionary in the trial court. Considered in detail discretionary rights of the parties, manifested in maintaining the plaintiff claims, acknowledgment of the plaintiff's claims, a settlement agreement and transfer to the civil case to arbitration. The author discusses and proposes amendments to Art. 174 of the Civil Procedural Code of Ukraine. The paper indicated the positive practice of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases parties to

implement given their discretionary rights law. The ways to solve the situation willful failure by the parties the court approved the settlement agreement.

Key words: *discretion, amicable agreement, plaintiff.*

Принцип диспозитивності, який діє під час розгляду цивільних справ у суді першої інстанції, більшість теоретиків і практиків слушно визнають найважливішим серед решти принципів цивільного процесу. Саме диспозитивність визначає механізм руху цивільної справи. Цивільні справи виникають, розвиваються, змінюються, переходять з однієї стадії до іншої і припиняються, як правило, за ініціативи осіб, які беруть участь у розгляді справи. Даний принцип дає можливість учасникам процесу вільно на свій розсуд користуватися процесуальними правами, передбаченими Цивільним процесуальним кодексом України.

Диспозитивність як правова категорія була, є і буде актуальним предметом дослідження науковців¹. Оскільки досліджуваний принцип не є відносно новим для цивільного процесу України, адже згадки про нього є не лише в ЦПК України 1963 р., а й у дореволюційній періодиці, відповідно і авторів, які досліджували дане питання, також чимало. Серед сучасних найвизначніших можна виділити Д.Д. Луспеника, В.В. Комарова, М.Й. Штефана, В.М. Кравчук, Ю.В. Неклесова, А.В. Андрушко, М. Рудь, М. Джевагу та ін. Однак більшість із них розглядали дію принципу диспозитивності комплексно, під час руху всього цивільного процесу. Ми ж у цій статті проаналізуємо питання правовідносин, які регулюються ст. 174, 175, 178 ЦПК України.

Суть диспозитивності полягає у тому, що сторони судового процесу (учасники процесу з обох сторін) вільно розпоряджаються своїми матеріальними та процесуальними правами, реалізація яких з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів має безпосередній вплив на виникнення, динаміку чи закінчення судового процесу.

Після доповіді головуючого про зміст заявлених вимог та про визнання сторонами певних обставин під час попереднього судового засідання суд має з'ясувати: 1) чи підтримує позивач свої вимоги; 2) чи визнає відповідач вимоги позивача; 3) чи не бажають сторони укласти мирову угоду; 4) чи не бажають сторони звернутися для вирішення свого спору до третейського суду.

Якщо справа розглядається за відсутності відповідача⁸ головуючий зобов'язаний доповісти позицію останнього щодо заявлених вимог, викладену в письмових поясненнях. Так, відповідно до ч. 1 ст. 174 ЦПК України позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов протягом усього часу судового розгляду, зробивши усну заяву. У випадку часткового визнання позову головуючий з'ясовує, у якій саме частині позов визнається. Цікавою, з практичної точки зору, видається позиція законодавця: якщо позивач змінює свої вимоги, головуючий пропонує викласти ці зміни у письмовій формі, встановленій для позовної заяви, а у випадку його відмови, чи визнання такого позову відповідачем – зробити лише усну заяву. І хоча всі вищеперелічені дії заносяться секретарем судового засідання до журналу, однак досить доцільною є практика судів, які пропонують таку відмову чи визнання також подавати

¹ Поліщук О.М. Диспозитивність як принцип кримінального права / О.М. Поліщук // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 743-748.

в письмовій формі, які в подальшому приєднуються до матеріалів цивільної справи.

Відмова від позову та визнання позову відповідачем, по суті, є досить істотною зміною всього процесу розгляду кожної цивільної справи, тому головуючий, в силу ч. 2 ст. 174 ЦПК України зобов'язаний роз'яснити наслідки таких дій. Правовими наслідками відмови позивача від позову є закриття провадження у справі (ч. 3 ст. 174 та п.3 ч. 1 ст. 205 ЦПК) та неможливість повторного звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Однак закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору (ч. 3 ст. 206 ЦПК України).

Важливо, аби суд, приймаючи таку відмову від представників сторін, дотримувався вимог ЦПК України щодо перевірки повноважень на вчення таких важливих процесуальних дій. Адже рідко, але трапляються випадки, коли адвокатський договір, довіреність чи інші документи, які дають право на представництво інтересів особи в суді, мають застереження на визнання чи відмову від позову. Прийняття відмови від позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги пов'язується з обов'язком судів перевірити, чи не порушуються у зв'язку з такою відмовою права будь-яких осіб, оскільки право особи на відмову від позову чи скарги не обмежене.

Цікавою та обґрунтованою є практика Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, отримавши від касатора відмову від касаційної скарги, йому направляється лист за підписом судді, в якому пропонується особі ще раз підтвердити її відмову від касаційної скарги. І потім вже, коли така особа повторно надішле таку відмову, яка в деяких випадках може бути завірена нотаріально чи, наприклад, сільським головою – провадження у справі суддею закривається. Це досить позитивна тенденція ВССУ, яку варто було б перейняти нищестоящим інстанціям, таким чином мінімізуювши випадки безпідставного закриття провадження у справі.

Визнання позову відповідачем є його одностороннім волевиявленням, яке спрямоване на врегулювання спору з позивачем. На відміну від відмови від позову, визнання відповідачем позову, навіть при його прийнятті судом, не є підставою для закриття провадження по справі, а навпаки, є результатом вирішення по суті з ухваленням рішення про задоволення позову. В разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо таке визнання суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову в прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. «Суд не вправі покласти в основу свого рішення лише факт визнання позову відповідачем, не дослідивши при цьому обставини справи», – зазначає В.М. Кравчук². Згідно з ч. 5 ст. 174 ЦПК України суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний

² *Кравчук В.М.* Стратегія і тактика цивільного процесу (практичний посібник) друк. Зразки процесуальних документів (заяви, позовні заяви, скарги, клопотання, що подаються до суду) / *Кравчук В.М.* / укладачі: Лядецький М.М., Хавронюк М.І.; *Кравчук В.М.* Стратегія і тактика цивільного процесу: практ. посіб. / *Кравчук В.М.* – К.: Атіка, 2002. – 352 с.

представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє. Як слушно вказує Л.Л. Луспенник³, визнання позову відповідачем не звільняє його від сплати судового збору.

Мирова угода укладається сторонами і має за мету, відповідно до ч. 1 ст. 175 ЦПК України, врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Часто укладення мирової угоди є єдиним способом досягти певної згоди між сторонами судового процесу. «Під мировою угодою розуміють досягнуту сторонами в ході судового розгляду і під контролем суду, засновану на взаємних поступках угоду, яка поновому визначає їх суб'єктивні права і обов'язки», – зазначає С.В. Курильов⁴. Також ЦПК передбачено, що сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну заяву. Якщо мирову угоду або повідомлення про неї викладено в адресованій суду письмовій заяві сторін, ця заява приєднується до справи. Як і в попередньому випадку, що стосується відмови та визнання позову, до ухвалення судового рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди суд роз'яснює наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежений представник сторони, який висловив намір вчинити ці дії. Тотожність цих важливих процесуальних дій сторін проявляється і в наслідках їх вчинення – закриття провадження по справі. Проте на практиці виникає питання, чи є укладення мирової угоди вигідним для позивача? Як бути в тому випадку, коли одна із сторін відмовляється виконувати умови мирової угоди, а вона вже затверджена судом, провадження по даній справі закрито? Досить проблематичним є питання виконання мирової угоди, яка найчастіше визначається різними підходами до розуміння загальної юридично-правової природи мирової угоди, які фіксують її суперечливий характер: з одного боку, мирову угоду розуміють як акт сторін – зобов'язання, який виникає на підставі взаємної угоди (договору), а з іншого – розглядають її виключно як акт судової влади⁵. Як бути такому позивачу? Більшість юристів ідуть двома шляхами: 1) звернутися до суду із заявою про роз'яснення ухвали про затвердження мирової угоди; 2) звернутися до суду із заявою про роз'яснення мирової угоди. Однак, як відомо, ст. 221 ЦПК не передбачає можливості оскарження ухвали суду. Підтримано цю позицію і практикою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Ухвала ВССУ від 25 січня 2012 року, де вказується, що *ухвалою Печерського районного суду м. Києва від 19 серпня 2011 року задоволено заяву про роз'яснення ухвали цього ж суду від 21 серпня 1980 року. Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 27 жовтня 2011 року ухвалу районного суду змінено. Виключено з резолютивної частини ухвали слова: «між сторонами визначено порядок користування жилим будинком». Касаційна скарга підлягає задоволенню з огляду на наступне. Задовольняючи заяву та постановляючи ухвалу про роз'яснення ухвали, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляцій-*

³ Луспенник Д.Д. Роль суду в цивільному диспозитивному процесі / Д. Д. Луспенник // Юридичний журнал. – 2004. – №6. – С. 109-115.

⁴ Курильов С.В. Объяснения сторон как доказательство в советском гражданском процессе / Курильов С.В. – М., 1956. – С.157.

⁵ Жевага М. Мирова угода сторін. Ефективний спосіб вирішення спору чи глухий кут в цивільному процесі? [Електронний ресурс] / Жевага М. – Режим доступу : <http://адвокат.org.ua/?p=207/>

ний суд, виходив з того, що вона є обґрунтованою. З таким висновком погодитись не можна. Відповідно до ч.1 ст. 221 ЦПК України, якщо рішення суду є незрозумілим для осіб, які брали участь у справі, або для державного виконавця, суд за їхньою заявою постановляє ухвалу, в якій роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту. Системний аналіз змісту зазначеної норми права свідчить про те, що роз'ясненню підлягають виключно рішення суду, ухвалені по суті позовних вимог. Така позиція міститься у п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України №14 від 18 грудня 2009 року «Про судові рішення у цивільній справі», де зазначено, що відповідно до статті 221 ЦПК України роз'яснення рішення суду, а не ухвали, можливе тоді, коли воно не містить недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а є незрозумілим, що ускладнює його реалізацію. Зазначене питання розглядається судом, що ухвалив рішення, і в ухвалі суд викладає більш повно та ясно ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не вносячи змін у суть рішення і не торкаючись питань, які не були предметом судового розгляду. Роз'яснення рішення не допускається, якщо воно виконане або закінчився установленний законом строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до виконання. Суди першої та апеляційної інстанцій у порушення вимог чинного процесуального законодавства помилково вважали, що роз'ясненню підлягають не тільки рішення суду, а й ухвали, роз'яснивши ухвалу суду від 21 серпня 1980 року⁶).

Щодо роз'яснення мирової угоди, то тут також є лист ВССУ від 05.11.2014 р., в якому вказані обов'язкові до виконання для всіх судів України висновки про те, що мирова угода є різновидом зобов'язання, яке виникає на підставі договору, укладеного за взаємною згодою сторін у письмовій формі та затверджується судовим рішенням або ухвалою. Отже, заява про роз'яснення мирової угоди на підставі того, що вона має силу судового рішення, не відповідає нормам чинного законодавства України⁷.

Третейський розгляд цивільних справ є альтернативним способом розв'язання конфліктів. Н.А. Литвин⁸ пише: «Діяльність третейських судів спрямована на мирне врегулювання спору, що дозволяє його сторонам зберегти партнерські відносини, що в більшості випадків не вдається зробити після звернення до державного суду». Виконуючи обов'язок, встановлений ст. 173 ЦПК України, головуючий повинен пам'ятати, що Законом України «Про третейські суди» встановлено обмеження стосовно справ, які не можуть передаватися на розгляд третейським судам. Правовим наслідком передачі сторонами справи на розгляд третейського суду відповідно до п.б. ч.1 ст.207 ЦПК є залишення заяви без розгляду, що не позбавляє права повторного звернення до суду з тотожним позовом.

⁶ Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по справі №6 – 42156 СВ11.

⁷ Рудь М. Способи захисту від невиконання умов мирової угоди у цивільному процесі. [Електронний ресурс] / Рудь М. – Режим доступу : <http://blog.profit-consul.com.ua/ua/civil-right/466/>

⁸ Литвин Н. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності третейських судів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н. А. Литвин; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2010. – 20 с.

Отже, принцип диспозитивності яскраво проявляється саме під час розгляду цивільних справ, проте існує певна неврегульованість його на законодавчому рівні. Зокрема, доцільно внести зміни в п. 1 ст. 174 ЦПК України, зазначивши, що позивач, відмовляючись, а відповідач визнаючи позов, повинні не лише зробити усну заяву про це, а й викласти обґрунтовані доводи таких дій, які в подальшому обов'язково мають приєднуватися до матеріалів справи. Досить складною видається ситуація, коли відмова від позову, його визнання, укладення мирової угоди або передача справи на розгляд до третейського суду надсилається до суду через поштове відділення. В таких випадках суддя фактично позбавлений можливості перевірки достовірності подачі та дійсних намірів сторони. Тому в цивільному процесуальному законодавстві має бути прописана норма про те що суддя, отримавши один з вищезазначених документів, повинен направити листа з проханням підтвердити дійсні наміри вчинення таких дій.

УДК 347.626.6: 347.91/.95

Правова природа права на пред'явлення позову про розподіл спільного майна подружжя

О. М. Нікітюк,
аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Визначено особливості правової природи права на пред'явлення позову про розподіл спільного майна подружжя. Визначено поняття передумов права на пред'явлення позову в таких справах та їх зміст. Доведено існування спеціальної цивільної процесуальної правосдатності у справах про розподіл спільного майна подружжя. Акцентовано увагу на необхідності додаткового регулювання порядку обчислення строків позовної давності у справах про розподіл спільного майна в разі припинення фактичних шлюбних відносин.

Ключові слова: право на пред'явлення позову, позов, розподіл спільного майна подружжя, цивільна процесуальна правосдатність.

Никитюк Е.Н. Правовая природа права на предъявления иска о разделе общего имущества супругов

Определены особенности правовой природы права на предъявление иска о разделе общего имущества супругов. Определено понятие предпосылок права на предъявление иска по таким делам и их содержание. Доказано существование специальной гражданской процессуальной правоспособности по делам о разделе общего имущества супругов. Акцентировано внимание на необходимости дополнительного регулирования порядка исчисления сроков исковой давности по делам о разделе общего имущества в случае прекращения фактических брачных отношений.

Ключевые слова: право на предъявление иска, иск, раздел общего имущества супругов, гражданская процессуальная правоспособность.

Nikitjuk Olena. Legal nature of right on putting an action about distributing of general property of the married couples

The features of legal nature of right are certain on putting an action about distributing of general property of the married couples. Certainly concept of pre-conditions of right on putting an action in so goes the world and their maintenance. Existence of the special civil judicial legal capacity is well-proven in matters about distributing of general property of the married couples. Attention is accented on the necessity of the additional adjusting of order of calculation of terms of lawsuit

Key words: right on putting an action, action, distributing of general property of the married couples, civil judicial legal capacity.